

Kungliga bibliotekets remissvar av SOU 2023:68 Som om vi aldrig funnits - exkludering och assimilering av tornedalingar, kväner och lantalaiset

Sammanfattning

Betänkandet är omfattande och Kungliga biblioteket (KB) har tagit fasta på de områden som ligger närmast bibliotekens verksamhet, i synnerhet beskrivningen av Tornedalens bibliotek och de konsekvenser det fick för språket och påverkan på självbilden. Den långtgående assimileringsspolitiken har lett fram till dagens situation med begränsad utgivning på meänkieli, där vittnesmålen också skildrar föräldrarnas tveksamhet till att lära barnen meänkieli. Biblioteken kan vara en del i en reparativ rättvisa genom att ägna minoriteten särskild uppmärksamhet (§ 5 bibliotekslag (2013:801)). Inrättandet av resursbiblioteket för meänkieli är också en del av återupprättelse för minoriteten, där dess delaktighet tas tillvara genom att verksamheten utformas i dialog med minoriteten.

Kungliga biblioteket tillstyrker följande förslag: 14.6.2, 14.6.6, 14.6.8, 14.8.1, 14.9.1, 14.10.3 samt instämmer i 14.11.5.

Kommentarer till innehållet

Kapitel 4 beskriver den historiska bilden och där tas bibliotekens roll upp där det genom kommissionens efterforskning framkommit att bibliotek använts som ett verktyg i den genomgripande assimilationsprocessen. Kommissionen drar slutsatsen att Tornedalens bibliotek tillsammans med Tornedalens folkhögskola bär ansvar för sin roll i assimileringen. Konsekvenserna innefattar bland annat brist på nutida litteratur på meänkieli.

Detta tas också upp i forskningsantologin kapitel 7. Som komplement till Marita Mattson Barsks studie beställde KB en forskningsstudie av professor Joacim Hansson, Linnéuniversitetet för att i artikelformat ytterligare kontextualisera detta vid den tiden annorlunda förfarande,¹ att staten gick in och styrde utbudet av litteratur och använde biblioteken som verktyg för att genomföra språkpolitiken. Dessa två bidrag som riktar uppmärksamhet mot bibliotekens roll i assimilationspolitiken kan i framtiden utgöra utgångspunkter för fortsatta studier där bibliotekens ageranden och roller under den aktuella tidsperioden problematiseras.

¹ Hansson Joachim (2023) Public libraries in language assimilation policies: The Swedish Tornedalian example. <https://doi.org/10.1177/03400352231192126>

Kommissionen betonar minoritetens delaktighet i att utforma åtgärder och insatser som avser att i någon mån kompensera för det som skett där statens insatser ska vägledas av minoritetens egenmakt. KB:s regeringsuppdrag att genomföra en satsning på de nationella minoriteternas bibliotek som resursbibliotek² har bedrivits i den andan, det vill säga att bygga på minoriteternas egna bibliotek och låta dessa styras av användarnas behov och att avgöra vilka insatser som bäst stödjer tornedalingar, kväner och lantalaiset. KB ser att biblioteken generellt kan bidra till att ge tornedalingar, kväner och lantalaiset bättre tillgång till språkiga arenor, litteratur och det egna kulturarvet samtidigt som landets bibliotek också kan bidra till att synliggöra minoriteten gentemot majoritetssamhället. I sammanhanget nämns resursbiblioteket som resurs för att bidra till fler mötesplatser. Det finns en önskan om att ha fler mötesplatser där språket tar plats. Behovet av tillgång till litteratur för olika åldrar och läromedel tas upp, även tillgången till modersmålsundervisning. I det sammanhanget finns skolbiblioteken som i framtiden skulle kunna stödja de elever som tar del av modersmålsundervisningen.

KB som nationalbibliotek har samlingar som i större utsträckning skulle kunna tas i anspråk av minoriteten för att teckna den historiska bilden. KB har fattat ett beslut att inrätta en rådgivande grupp med nationella minoriteter för att höja kompetens och kvalitet på KB:s arbete med samlingar som anknyter till de nationella minoriteterna. Att ha ett ansvarsfullt förhållningssätt till de samlingar KB har, med både bredd och historiskt djup, är av stor betydelse enär innehållet från äldre tidsperioder innehåller kränkande och diskriminerande beskrivningar och gestaltningar. Vidare har KB antagit en policy för känsligt källmaterial som stöd för KB:s personal när kränkande och diskriminerande källmaterial hanteras. KB har påbörjat ett långsiktigt arbete med att ge de nationella minoriteterna större synlighet, bättre åtkomst till kulturarv och källmaterial. Med tanke på KB:s enorma samlingar är en systematisk genomgång och uppmärkning av källmaterialet inte genomförbar inom ramen för befintliga resurser utan detta sker gradvis i en organisk modell som främst styrs av användarnas beställningar. Genom dessa åtgärder visar KB vilja till handling vilket är en viktig del i återupprättandet av förtroendet mellan minoriteten och staten genom dess myndigheter.

Ställningstagande

14.6.2 Ett erkännande av kväner och lantalaiset som en del av den nationella minoriteten tornedalingar

KB tillstyrker förslaget.

Utgångspunkten är att de som berörs av benämningen/-arna är de som bäst avgör vilka benämningar som bör användas. Genom att tillföra kväner och lantalaiset kan fler känna sig inkluderade och beskrivna med benämningar som använts historiskt av minoriteten själva.

² Ku2020/02691

14.6.6 Utökad organisationsbidrag

KB tillstyrker förslaget.

KB ser risker med samrådsförfarandet om minoritetsorganisationernas anslag och finansiering inte säkras på en sådan nivå att organisationerna har möjlighet att delta i samråd. Redan i dag märks resursbrist och hårda prioriteringar i minoriteternas organisationer, exempelvis har ungdomsförbunden prioriterat bort samråd med KB, Kulturrådet och Institutet för språk och folkminnen (Isof) på grund av resursbrist. Bristande resurser hos organisationerna påverkar KB:s möjligheter till meningsfulla samråd.

14.6.8 Forskningsatsning om minoritetens historia, språk och samhälle

KB tillstyrker förslaget.

Slutbetänkandet har visat vikten av forskning för att skapa förståelse för de historiska förloppen. Forskning behövs i alla discipliner och KB hoppas att även mer forskning inom biblioteksområdet utförs där bibliotekens roller under olika tidsperioder belyses, men även hur samlingsuppbyggnad, urval och förmedling skett vid olika tidsperioder. Det finns också en outnyttjad potential i KB:s samlingar som källmaterial för forskning.

14.8.1 Permanenta pågående insatser för språket

KB tillstyrker förslaget.

Permanent insatser är avgörande för att kunna bygga upp och bibehålla ett långsiktigt hållbart arbete.

KB instämmer med kommissionens skrivning s. 635 att många av folkbiblioteken inte bedriver verksamhet riktad mot de nationella minoriteterna. Under åren 2022 och 2023 har 287 av landets 290 kommunala biblioteksplaner bedömts i fråga om implementering av relevant lagstiftning. I undersökningarna framkommer att det i ett stort antal kommunala biblioteksplaner saknas tydliga beskrivningar av mål och aktiviteter riktade till nationella minoriteter³.

Resursbiblioteken har hittills varit i en implementerings- och etableringsfas. Att inneha ett nationellt uppdrag är en stor pågående verksamhetsomställning för de fem biblioteken och att utforma relevant verksamhet och nå målgrupperna tar tid. Resursbiblioteken vänder sig till främst kommunal och regional biblioteksverksamhet samtidigt som de ska stödja språkbärarna i direkt individuell kontakt. Det är ett komplext uppdrag som behöver långsiktighet för att göra skillnad. Att skapa medvetenhet om att resursbiblioteken finns och kan ge stöd kräver planering och resurser där stabilitet och långsiktig finansiering är grundstenar. Resursbiblioteken signalerar oro över varaktig och tillräcklig finansiering, och de påverkas när annan finansiering vid sidan av den statlig dras ner. Det har visat sig vara utmanande för resursbiblioteken att hitta och rekrytera personer med rätt kompetens och med

³ *Nationella minoriteter i planerna. En analys av kommunala och regionala biblioteksplaner.* (2024) Kungliga biblioteket

erfarenhet och kunskap på respektive språk. När väl rätt kompetens är på plats är personalsituationen ofta sårbar eftersom personalresurserna är så pass begränsade.

Resursbiblioteken har haft i uppdrag att ta fram metoder, förmedla material och tjänster baserat på de nationella minoriteternas behov av biblioteksverksamhet. I slutredovisningen av uppdrag Ku2020/02691 framhåller KB att en nationell medieförsörjning genom fjärrlån på minoritetsspråken är en utmaning och inte ryms i resursbibliotekens nuvarande uppdrag. Hur detta på bästa sätt kan ordnas kommer KB att återkomma till i slutredovisningen (december 2024) av uppdraget Stärkt samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet (Ku2022/00857).

Isof:s uppdrag att inrätta språkcentrum och KB:s uppdrag för resursbiblioteken ligger nära varandra med en viss överlappning. Det skulle vara mycket olyckligt om finansieringen uteblir från något av uppdragen, då KB ser att de stärker varandra, så länge som det finns god kommunikation mellan resursbibliotek och språkcentrum.

Resursbiblioteken har hittills haft begränsade möjligheter att specifikt rikta sig till skolbibliotek, då dessa är drygt 800 till antalet. Att skapa metoder och material riktat till elever i grund- och gymnasieskolan skulle bli ett helt nytt verksamhetsområde. För att växla upp resursbiblioteken till att möta dessa behov behövs resursförstärkning.

För att nuvarande anslag om 10 miljoner kronor per år inte ska urholkas över tid behöver det räknas upp i samma takt som andra anslag räknas upp. Det behövs minst en grundfinansiering i nivå med dagens för att kunna bedriva verksamhet vid respektive resursbibliotek. En ökning av det totala anslaget för uppdraget skulle behövas om det ska vara möjligt att differentiera anslagen baserat på efterfrågan.⁴

I dag arbetar lärosätesbiblioteken i liten utsträckning med att stödja studenter och forskare hörande till minoriteten genom litteratur särskilt avpassad för ändamålet. I Universitets- och högskolerådets (UHR:s) rapport 2023:4 har intervjuade studenter tagit upp synliggörande och menar att lärosätesbiblioteken skulle kunna bidra till detta genom att *”lyfta fram litteratur om och av nationella minoriteter samt prenumerera på relevanta tidskrifter. Det kan öka kunskapen samt uppmuntra till ”vardagskonsumtion” av språken.”*⁵

14.9.1 Gränsöverskridande samarbete för att främja språk och kultur

KB tillstyrker förslaget.

Ett gränsöverskridande nordiskt samarbete gällande kulturen skulle gynna bibliotekens möjligheter att tillhandahålla kulturellt utbud, främst genom biblioteksmedier men även genom andra former av kultur och kulturutbud som evenemang och föreställningar. Med ett formaliserat samarbete torde utbudet förbättras.

⁴ Slutredovisning Ku2020/02691

⁵ Högskolestudier ur ett nationellt minoritetsperspektiv. (2024) Universitets och högskolerådet (UHR) 2023:4 https://www.uhr.se/globalassets/uhr.se/publikationer/2023/rapport-hogskolestudier-ur-ett-nationellt-minoritetsperspektiv_v1.pdf

14.10.3 Utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk

KB tillstyrker förslaget.

En utredning om urfolksstatus för tornedalingar, kväner och lantalaiset kommer att underlätta framtida bedömningar om vilka konventioner som ska tillämpas i anslutning till minoriteten. De immateriella rättigheterna kan komma i en annan dager i det fall minoriteten erhåller urfolksstatus. För KB och KB:s samlingar har det betydelse huruvida minoritetsgruppen ges urfolksstatus eller ej, då hänsyn i tillhandahållande, tillgängliggörande och digitisering behöver inriktas mot exempelvis WIPO:s (World Intellectual Property Organisation) (riktlinjer för urfolkens traditionella kunskap.

14.11.5 Universitet och högskolor bör göra efterforskningar om sin roll i rasbiologin samt genomföra en minoritetspolitisk strategi

”Uppmaning: Universiteten och högskolorna bör utarbeta och genomföra en minoritetspolitisk strategi så som UHR rekommenderar.”

KB instämmer och poängterar att även lärosätesbiblioteken bör ingå i en sådan strategi, se vidare UHR:s rapport 2023:4.

Karin Grönvall har beslutat detta yttrande. Elisabet Rundqvist har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också Anna Lundén, avdelningschef för Samverkan deltagit.

Beslutet har signerats elektroniskt.

Karin Grönvall

Riksbibliotekarie

Elisabet Rundqvist

Handläggare och sakkunnig, Avdelningen för samverkan